

Riktlinjer för förvaltning och repatriering av mänskliga kvarlevor i de anatomiska samlingarna

Dnr 1-345/2023

Gäller fr.o.m. 2023-04-19

**Karolinska
Institutet**

Riktlinjer för förvaltning och repatriering av mänskliga kvarlevor i de anatomiska samlingarna

Innehåll

Inledning	3
Syfte	3
Definitioner	4
Beredningsnämnd	5
Allmänna principer och förhållningssätt.....	5
Förvaltning, förmedling, forskning och provtagning	6
Repatriering.....	9
Accession och deaccession.....	10
Inlån, utlån och deposition.....	10
Bildhantering.....	11

Diarienummer	Dnr föreg. version:	Beslutsdatum:	Giltighetstid:
Dnr 1-345/2023	-	2023-04-19	Fr.o.m. 2023-04-19 och tills vidare
Beslut:		Dokumenttyp:	
Konsistoriet		Riktlinjer	
Handläggs av avdelning/enhet:		Beredning med:	
Avdelningen för strategiskt ledningsstöd		Arbetsgrupp och juridiska avdelningen	
Revidering med avseende på:			
Nytt styrdokument			

Inledning

Karolinska Institutets (KI) värdegrund ska genomsyra vår kultur och vara ett rättesnöre för hur vi uppfattas och tar oss an de utmaningar som uppstår i vår verksamhet. Värdegrunden ska avspeglas i organisationens styrning och normer och vägleda oss i en omvärld där förutsättningarna för vår verksamhet kontinuerligt förändras. Detta är avgörande för att göra rätt val och fatta långsiktiga och hållbara beslut.

Enligt Strategi 2030 ska KI:s verksamhet präglas av hög kvalitet som främjar etiska och kritiska reflektioner. KI:s ambition är att vara proaktiva och transparenta i frågor som rör lärosätets historiska arv. Lärosätet har ett moraliskt och etiskt ansvar att belysa och problematisera dess historia – även sådant som KI i dagens kontext tar avstånd ifrån – och även medicinhistorien generellt

KI:s anatomiska samlingar återtogs 2015 efter det att den bevarats i andra statliga institutioners vård under 47 år. KI är ett statligt universitet och de anatomiska samlingarna som KI förvaltar anses juridiskt sett som statlig egendom.

Riktlinjerna utgår från praxis för samlingsförvaltning, enligt gällande rätt och internationella konventioner. FN:s deklaration om urfolks rättigheter (UNDRIP), International Council of Museums (ICOM:s) etiska regler och Riksantikvarieämbetets stöddokument¹ utgör också grund för utformningen av dessa riktlinjer.

Syfte

Riktlinjerna ska främja en rättssäker, respektfull och transparent förvaltning, hantering och förmedling av de mänskliga kvarlevor som finns i lärosätets anatomiska samlingar. Detta gäller även för tillhörande arkiv och dokumentationsmaterial. Riktlinjerna ska ge stöd i frågor om hanteringen av samlingarna. Därtill utgör riktlinjerna ett stöd i repatrieringsärenden genom att tydliggöra arbetsgång, ansvarsfördelning och övergripande process.

¹ God samlingsförvaltning – Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar och God samlingsförvaltning – Stöd för museer i återlämnande ärenden

Definitioner

Accession – när mänskliga kvarlevor införlivas i samlingar.

Deaccession – när mänskliga kvarlevor avyttras från samlingar t.ex. genom repatriering eller destruktion.

Due diligence – grundlig granskningsprocess som sker genom vederbörlig omsorg och uppmärksamhet. Termen due diligence används inom många områden och översätts vanligtvis inte till svenska. I museisammanhang avses att man följer god praxis inom branschen och vidtar åtgärder för att säkerställa att ett föremål som är aktuellt för köp, lån, byte eller gåva inte erhållits på olagligt sätt eller olagligen exporterats, samt att nuvarande ägare har lagligt innehav. Due diligence beaktas även vid återlämnande- eller gallringsärenden.

Förmedling – innebär t.ex. att tillgängliggöra och digitalisera korrekt upptecknad information om KI:s anatomiska samlingar i en digital databas med hänsyn till såväl individens integritet som efterlevande generationer. Förmedling innefattar även sådant som utställningsverksamhet och pedagogiska insatser, såsom föreläsningar och vetenskapliga publikationer.

Mänskliga kvarlevor – omfattar allt som en gång tillhört en människokropp.

Proveniens – ett objekts samlade historia och sammanhang fram till idag. Proveniensforskning är en form av utredning av t.ex. mänskliga kvarlevors eller föremåls ursprung, autenticitet eller "ägarskap" och är ett betydelsefullt redskap vid t.ex. repatrieringsärenden.

Repatriering – innebär när en institution återlämnar en mänsklig kvarleva till en stat, urfolk eller annan legitim gruppering som kvarlevan härrör från.

Beredningsnämnd

Vid KI ska finnas en beredningsnämnd som beslutar om eventuella forskningsprojekts lämplighet utifrån projektets vetenskapliga syfte och relevans. Beredningsnämnden ska även säkerställa att forskningsprojektet är etiskt acceptabelt.

Nämnden ska bestå av en ordförande, fem till sju ledamöter och en studentrepresentant. Ledamöterna ska ha för frågorna relevant kompetens t.ex. antikvarie, idéhistoriker, jurist, konservator, osteolog och representera relevanta verksamhetsområden vid KI.

När nämnden hanterar ärenden som rör samer eller andra svenska nationella minoriteter ska berörda grupperingar om möjligt beredas plats i nämnden genom adjungering. Vid behov kan även annan extern expertis adjungeras. En separat handläggningsordning för nämndens arbete ska finnas.

Nämnden biträds av en sekreterare från universitetsförvaltningen.

Allmänna principer och förhållningssätt

All förvaltning, förmedling och eventuell forskning av mänskliga kvarlevor, ska genomföras med respekt för den människa som kvarlevorna en gång varit och med en förståelse för den dödes sociala och kulturella kontext.

Restriktivitet, rättssäkerhet och transparens är ytterligare allmänna principer som ska iakttas.

För många individer och grupper har mänskliga kvarlevor en personlig, kulturell, symbolisk, andlig eller religiös betydelse. Den ojämlikhet i fråga om maktförhållanden mellan, och även inom länder, som rådde vid tiden för när KI:s kraniologiska samling uppkom är problematisk och förutsätter eftertänksamhet.

Majoriteten av dessa individer har inte givit sitt medgivande till att upptas i samlingarna. Respekt och upprättelse för efterlevande generationer kan därmed vara betydelsefull och lärosäten som förvaltar anatomiska samlingar har ett särskilt ansvar.

Ansökningar om eventuell forskning av mänskliga kvarlevor i den anatomiska samlingen behandlas av KI:s interna beredningsnämnd som har att säkerställa att forskningen sker utifrån professionella normer, gällande rätt, internationella konventioner och överenskommelser samt relevanta etiska bedömningsgrunder och regelverk.

Förvaltning, förmedling, forskning och provtagning

Förvaltning

KI:s anatomiska samlingar förvaras i huvudsak i ändamålsenliga lokaler inom universitetsområdet, med undantag för den fornegyptiska samlingen som är deponerad i Gustavianums lokaler i Uppsala. Medicinens historia och kulturarv (MHK) vid KI har det övergripande förvaltningsansvaret för lärosätets anatomiska samlingar, och har till uppgift att säkerställa att förvaltningen sker enligt ICOM:s etiska regler och Riksantikvarieämbetets riktlinjer och rekommendationer.

Inom ramen för MHK:s förvaltningsuppdrag sker ett kontinuerligt proaktivt inventerings- och dokumentationsarbete. För att underlätta repatriering av mänskliga kvarlevor bör KI arbeta proaktivt med att inventera sina befintliga samlingar samt undersöka omständigheterna kring kvarlevornas historia och ursprung, s.k. proveniensforskning.

Proveniensforskning är av särskild betydelse för det kontinuerliga förvaltningsarbetet och även vid undersökningar om omständigheter kring insamling och förvärv.

För att underlätta såväl förvaltning av samlingarna som handläggningen av repatrieringsärenden, ska en transparent och tillgänglig databas över samlingarna upprättas.

Mänskliga kvarlevor ska hanteras med respekt, professionellt och enligt vedertagen praxis för samlingsförvaltning. Generellt innebär det att ha kunskap om vad som finns i samlingarna, samt hur och varför det införlivats i samlingen. Viktig information ska dokumenteras så att det i efterhand går att spåra och förstå vad som har hänt och varför olika beslut har fattats.

Depositionsförvaltning får bara ske i undantagsfall.

Förmedling

Mänskliga kvarlevor är en källa till kunskap för nuvarande och kommande generationer. Kvarlevornas värde för kunskapsuppbyggnad och förmedling bör beaktas, i synnerhet vid hantering som kan förändra kvarlevorna, samt då deaccession övervägs. Att öppet redogöra för vad som finns i samlingarna och beskriva dessas heterogena ursprung är en viktig del i förmedlingsuppdraget. Öppenhet och transparens skapar förutsättningar för goda dialoger mellan samtliga involverade parter.

Förmedling och tillgängliggörande sker alltid enligt en generell respektfull försiktighetsprincip. Vid all förmedling är det viktigt att det förflutna kontextualiseras och problematiseras. MHK har det övergripande förmedlingsansvaret för KI:s anatomiska samlingar.

När det gäller frågor som rör utställningsverksamhet är det centralt att stor hänsyn tas till olika perspektiv från till exempel urfolk och nationella minoriteter. Beslut om att använda ingående delar i de anatomiska samlingarna i utställningsverksamhet tas i första hand av MHK. I ansökningar eller planer för utställningsverksamhet som innehåller inslag som kan ifrågasättas och upplevas som kontroversiella, bör beslutet hänskjutas till beredningsnämnden, som ska inhämta relevanta synpunkter från olika berörda intressenter innan beslut fattas.

Forskning och provtagning

Förutsatt att gällande praxis för samlingsförvaltning och gällande rätt, liksom ICOM:s etiska regler och Riksantikvarieämbetets rekommendationer för god samlingsförvaltning iakttas, kan de anatomiska samlingarna tillgängliggöras för forskning i vissa fall. För att få bedriva externa forskningsprojekt på de mänskliga kvarlevor som ingår i KI:s anatomiska samlingar krävs ett särskilt tillstånd från KI:s beredningsnämnd. Det är viktigt att nämnden inkluderar relevanta och etiska perspektiv i sitt ställningstagande.

Lagen om etikprövning av forskning som avser människor (2003:460) syftar till att skydda den enskilda människan och respekten för människovärdet vid forskning. Etikprövning kan behöva ske då det gäller forskning på biologiskt material som har tagits för medicinskt ändamål från en avliden människa och som kan härledas till denna människa. Ansökan görs i dessa fall till Etikprövningsmyndigheten av ansvarig forskningsledare.

Att ett forskningsprojekt godkänns vid etikprövning innebär inte att KI per automatik måste tillgängliggöra kvarlevorna för forskning. Externa forskningsprojekt får inte bedrivas på kvarlevor som är föremål för ett pågående repatrieringsärende.

Enbart forskare vars projekt är anknutna till museiinstitution, utbildnings- eller forskningsinstitution får ansöka om sådant tillstånd. Ansökan ska innehålla uppgifter om forskarens kompetens, undersökningens syfte, förväntade nya resultat, material, provtagningsförfarande liksom uppgifter om eventuell publicering.

Provtagning på mänskliga kvarlevor får enbart ske inom ramen för beviljade forskningsprojekt och vid proveniensforskning.

Om undersökning och/eller provtagning beviljas ska det ske i samråd med, och vid behov i närvaro av behörig personal från KI. Då forskningsprojektet avslutas ska en rapport med tillgängliga resultat tillställas KI så snart som möjligt, dock senast efter fyra år. Alla forskningsresultat och all dokumentation från forskning och provtagning ska om möjligt införlivas i KI:s samlingssystem.

Repatriering

- Alla repatrieringsärenden ska hanteras utifrån gällande rätt, konventioner och överenskommelser på ett opartiskt sätt utifrån vetenskapliga, professionella och humanitära principer.
- Särskild hänsyn och respekt bör visas för kravställarens perspektiv.
- KI ska skyndsamt påbörja ett utredningsärende när en förfrågan om repatriering formellt inkommer för att bl.a. fastställa den mottagande partens legitimitet (due diligence). Om det inte är möjligt att fastställa denna får repatriering inte ske. KI ska också bedöma styrkan och relevansen av anspråket.
- För att en repatriering ska kunna ske måste de aktuella kvarlevornas proveniens vara helt fastställd.
- Beslut om begäran om tillstånd för repatriering fattas av rektor efter beredning av KI:s beredningsnämnd.
- KI överlämnar repatrieringsärendet och sin begäran till regeringen som antingen bifaller eller avslår den inkomna begäran om repatriering.
- Återlämning sker och äganderätten överförs oinskränkt till rättmätig mottagare.
- Ärendet stängs och utvärderas.

Accession och deaccession

Under vissa omständigheter kan mänskliga kvarlevor överföras från ett annat lärosäte, museum eller organisation, alternativt inom den egna organisationen. All tillhörande information ska då överföras samtidigt. KI ska dock tillämpa en restriktiv hållning i dessa frågor generellt, men kan i undantagsfall ta emot mänskliga kvarlevor från privatpersoner och juridiska personer. Särskild ansökan och tillstånd krävs då efter beslut av KI:s beredningsnämnd eller av den instans som beredningsnämnden delegerar ansvaret till.

Deaccession sker normalt sett inte förutom vid repatrieringsärenden.

Inlån, utlån och deposition

KI ska tillämpa en restriktiv hållning avseende utlåning och inlåning av mänskliga kvarlevor. Tidsbegränsade in- och utlån av mänskliga kvarlevor kan beviljas under särskilda omständigheter efter godkänd ansökan som ska motiveras och åtföljas av dokumentation av kvarlevornas proveniens.

Vetenskapliga undersökningar ska i möjligaste mån ske där kvarlevorna förvaras. Vid eventuella tillfälliga ut- och inlån av mänskliga kvarlevor, t.ex. för forskning eller utställning, ska syfte och användning liksom ansvarsförhållanden vara tydligt klargjorda och reglerade på förhand mellan mottagande och utlåande institution.

Mänskliga kvarlevor måste hanteras på ett etiskt godtagbart sätt, även under transport. Detsamma gäller vid ut- och inlåningar. Mottagande institution ansvarar för att mänskliga kvarlevor återlämnas i godkänt skick.

Bildhantering

KI ska tillämpa en restriktiv hållning avseende publicering av bilder, filmer och eventuella inscannade avbildningar på mänskliga kvarlevor.

Fotografering för KI:s interna dokumentation och inventeringsarbete får och bör ske. Vissa av dessa bilder kan komma att publiceras i vetenskapliga publikationer.

Publicering av bilder på mänskliga kvarlevor från urfolksgrupper eller etniska minoritetsbefolkningar ska normalt inte ske. Om sådan publicering ändå ska ske måste detta göras efter samråd, och med tillstånd från berörda grupper. Bilder får ej förvanskas eller användas i oetiska sammanhang och inte heller modifieras utan tillstånd eller användas för kommersiellt bruk.